

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ЧУГУНИКОВ ІГОР ІВАНОВИЧ

УДК 343.2 (477)

**ПРАВОВІДНОСИНИ ТА ФОРМИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ**

**Спеціальність 12.00.08 - кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право**

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Одеса - 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального права Одеської національної юридичної академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник

доктор юридичних наук, доцент,
АЛЕНІН Юрій Павлович,
Одеська національна юридична академія,
завідувач кафедри кримінального процесу

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
академік Академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України
ПАНОВ Микола Іванович,
ім. Ярослава Мудрого
Міністерства освіти і науки України,
проректор з наукової роботи

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
ГЛУШКОВ Валерій Олександрович,
Центр координації, організації наукових досліджень
вищих навчальних закладів
науково-дослідного управління
Міністерства внутрішніх справ України,
начальник

Провідна установа

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України, кафедра кримінального права та кримінології, м. Київ.
Захист відбудеться 29.03.2001 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 28.02.2001 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

ЧАНИШЕВА Г.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Існування відповідних "юридичних" відносин у кримінально-правовій сфері визнавалося ще представниками класичної школи кримінального права ХІХ століття. Разом з тим, ні кримінальна відповідальність, ні кримінально-правові відносини навіть до 1958 року в якості самостійного об'єкта дослідження в кримінально-правовій літературі не аналізувалися. Ці питання вперше предметно були поставлені процесуалістами і вивчалися тільки у зв'язку з розглядом кримінально-процесуальних відносин. Дана обставина обумовила не тільки неминучу фрагментарність дослідження проблеми кримінально-правових відносин в цілому, але і теперішнє процесуальне вирішення багатьох її власно матеріально-правових аспектів.

Ситуація змінилася з прийняттям Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік 1958 р., коли на законодавчому рівні були диференційовані два центральних інститути кримінального права - відповідальність та покарання. Період з початку 60-х і по першу половину 80-х років характеризується інтенсивним науковим пошуком специфічних особливостей кримінальної відповідальності. Ця проблематика відобразилась у роботах З.А.Астемірова, Л.В.Багрій-Шахматова, М.І.Бажанова, Б.Т.Базилева, Я.М.Брайніна, В.О.Глушкова, І.М.Даньшина, В.О.Єлеонського, С.І.Зельдова, М.П.Карпушина, В.І.Курляндського, І.Я.Козаченка, Н.С.Лейкіної, А.І.Марцева, Ю.Б.Мельникової, І.С.Ноя, М.О.Огурцова, М.І.Панова, А.А.Піонтковського, В.С.Прохорова, І.С.Ретюнських, О.І.Санталова, В.Г.Смірнова, М.С.Строговича, М.О.Стручкова, О.М.Тарбагаєва, В.Я.Тация, А.Н.Трайніна, О.Л.Цветіновича, М.Д.Шаргородського, П.С.Елькінд та інших вчених. Однак, не дивлячись на пильну увагу до цієї проблеми, процес формування вчення про кримінальну відповідальність до цього часу залишається складним і суперечливим.

Розуміння кримінального права як виключно карної галузі призвело до домінування визначень кримінальної відповідальності безвідносно до функціонального змісту цього правового інституту. Теоретичне трактування кримінальної відповідальності як явища, тотожного покаранню, як застосування кримінально-правової санкції, як обов'язку особи підлягати дії кримінального закону, як зазнавання винним несприятливих наслідків і т.д., на практиці сприяло перенасиченості суспільства кримінальною репресією. Змішування стадій кримінальної відповідальності і стадій її реалізації призводить до того, що реалізація негативної кримінальної відповідальності починається вже на досудових стадіях, що неприпустимо. Ототожнення примусових заходів виховного і медичного характеру з формами реалізації кримінальної відповідальності фактично призвело до того, що центри соціальної реабілітації для дітей і підлітків та психіатричні лікарні з різноманітними видами спостереження суттєво не відрізняються від кримінально-виконавчих установ.

В українській кримінально-правовій літературі немає спеціальних досліджень,

які були б присвячені класифікації кримінальних правовідносин. Ця проблематика тільки частково висвітлювалась в роботах Л.В.Багрій-Шахматова і І.Н.Даньшина.

Визнання за кримінальним правом спочатку регулятивної, а потім і заохочувальної функції, обумовило появу питання про позитивну кримінальну відповідальність. На відміну від відповідальності негативної, стосовно до даного виду відповідальності не тільки не вдалося виробити скільки-небудь однакового розуміння цього правового явища, але навіть і досягнути його однотайного визнання.

Форми реалізації як негативної, так і позитивної кримінальної відповідальності, вимагають їх аналізу на якісно новому, системному рівні.

Таким чином, можна зробити висновок, що багато питань, які мають відношення до проблеми кримінальної відповідальності, форм її реалізації, інших кримінальних правовідносин або залишаються спірними, або взагалі не аналізувалися.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Вибраний напрямок дослідження базується на основних положеннях Комплексної програми профілактики злочинності на 2001-2005 роки, яка затверджена Указом Президента України від 25.12.2000 р. № 1376/2000. Тема роботи є частиною загальної програми наукових досліджень “Проблеми розвитку держави і права України в умовах ринкових відносин”, що виконуються Одеською національною юридичною академією. Дисертація виконана як розділ науково-дослідної роботи кафедри кримінального права “Забезпечення соціальної справедливості нормами кримінального права”.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексна розробка і конкретизація загальнотеоретичних положень стосовно кримінально-правових відносин, а також обґрунтування практичного значення їх класифікації, з формулюванням на цій основі пропозицій, що направлені на удосконалення кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності.

У відповідності до поставленої мети в дисертації здійснена спроба вирішити наступні задачі:

- дати комплексну характеристику інституту відповідальності в кримінальному праві;
- вирішити проблему співвідношення понять кримінальної відповідальності і кримінально-правових відносин;
- визначити підстави і класифікувати кримінальні правовідносини;
- дати поняття системи форм реалізації охоронних і заохочувальних кримінальних правовідносин;
- обґрунтувати необхідність вирішення питання про підстави негативної кримінальної відповідальності через призму суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом;
- сформулювати пропозиції щодо удосконалення форм реалізації негативної і

позитивної кримінальної відповідальності.

Об'єктом дослідження є кримінально-правові відносини та форми їх реалізації в кримінальному праві України.

Предметом дослідження є підстави виникнення, структура та зміст охоронних і заохочувальних кримінальних правовідносин, критерії їх класифікації, а також системні взаємозв'язки між різними способами реалізації кримінальних правовідносин.

Методами дослідження, які використовувалися у дисертації, є: загально-науковий діалектичний метод дослідження, який забезпечив комплексний підхід при визначенні поняття кримінальної відповідальності, тобто такий, що відображає єдність її зовнішньої прояви та функціонального змісту, а також приватні наукові методи. Вивчення кримінальних правовідносин за допомогою системно-структурного, логіко-семантичного та інтегративного методів дозволило дисертанту їх класифікувати. Аналіз форм реалізації кримінальних правовідносин за допомогою системного, порівняльно-правового та формально-юридичного методів зробив можливим сформулювати низку пропозицій щодо удосконалення кримінального законодавства.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першою в Україні монографічною роботою, яка присвячена проблемі класифікації кримінальних правовідносин та системному аналізу форм їх реалізації. В дисертації аргументуються наступні положення:

- вперше в кримінально-правовій літературі України зроблено висновок про те, що негативна кримінальна відповідальність являє собою один з видів кримінально-охоронних правовідносин, реалізація якого можлива тільки у формах, що встановлені кримінальним законом;
- приводяться додаткові аргументи на користь визнання моментом виникнення негативної кримінальної відповідальності факту здійснення злочину;
- обґрунтовується положення про те, що негативна кримінальна відповідальність проходить чотири стадії: становлення, конкретизації, реалізації та припинення. А підстави припинення негативної кримінальної відповідальності цілком залежать від форми її реалізації;
- вперше в українській кримінально-правовій теорії аргументується висновок про те, що позитивна кримінальна відповідальність являє собою один з видів кримінально-заохочувальних правовідносин. Вона виникає з моменту здійснення правомірною вчинку і припиняється з реалізацією заохочення;
- обґрунтовується необхідність включення до предмету кримінально-правового регулювання правомірної кримінально-правової поведінки (суспільно корисних вчинків, заслуг, дозволеної поведінки);
- вперше у вітчизняній кримінально-правовій науці класифіковані кримінальні правовідносини не за процесуальними, а за матеріально-правовими підставами. Виходячи з характеру суспільних відносин, які регулюються

кримінальним правом, кримінально-правові відносини класифікуються на охоронні і заохочувальні. Кримінально-охоронні правовідносини за підставами виникнення та структурою поділяються на: а) негативну кримінальну відповідальність; б) правовідносини, що породжуються суспільно-небезпечними діяннями неосудних осіб і осіб, що не досягли віку кримінальної відповідальності; в) секундарні правовідносини. Кримінально-заохочувальні правовідносини, за тими ж підставами, класифікуються на: а) позитивну кримінальну відповідальність; б) концесуальні правовідносини; в) змішані правовідносини;

- обґрунтовується необхідність системного підходу до аналізу форм реалізації негативної кримінальної відповідальності. Система форм реалізації негативної кримінальної відповідальності визначається як встановлена кримінальним законом остаточна множинність різних способів здійснення прав та виконання обов'язків суб'єктами правовідносин, що виникли, і які взаємопов'язані і взаємодіють один з одним, а також об'єднані спільністю завдань, що поставлені перед ними законодавцем. Тому, з метою забезпечення плавності переходу від однієї форми реалізації до іншої, в новому Кримінальному кодексі України необхідно зберегти умовне засудження та відстрочку виконання вироку, з внесенням до них відповідних змін. Крім того, доцільно було б введення в кримінальне законодавство нової форми реалізації кримінальної відповідальності - звільнення від покарання з притягненням до суспільно-корисних робіт;

- здійснена спроба класифікації форм реалізації негативної кримінальної відповідальності по: 1) правовому аспекту; 2) юридичному змісту; 3) спрямованості встановлюваних правообмежень;

- приводиться аргументація на користь системного підходу до аналізу форм реалізації кримінально-заохочувальних правовідносин. Їх система являє собою встановлену кримінальним законом остаточну множинність різних способів запобігання шкоди об'єктам кримінально-правової охорони, які взаємопов'язані та взаємодіють один з одним і характеризуються єдністю законодавчої мети. Системний підхід до форм реалізації позитивної кримінальної відповідальності обумовлює доцільність доповнення інституту необхідної оборони нормою, у відповідності до якої, право на неї мають в рівній мірі всі особи, незалежно від їх професійної або іншої спеціальної підготовки і службового стану, а інституту крайньої необхідності - поняттям перевищення її меж. Доцільним є також введення в кримінальне законодавство України нових форм реалізації змішаних правовідносин;

- аргументується висновок, у відповідності до якого, антисоціальні суспільні відносини, що являють собою злочинну згоду між правопорушниками або мають місце у ситуаціях, коли дії осіб спрямовані на інші антисуспільні відносини, не тільки не охороняються кримінальним законом, але й не повинні бути предметом кримінально-правового регулювання.

Практичне значення одержаних результатів. У дисертації містяться

рекомендації з внесення змін в чинне кримінальне законодавство, а також пропозиції щодо проекту нового Кримінального кодексу України. Головні положення дисертації можуть бути використані у слідчій та судовій діяльності при розслідуванні і розгляді кримінальних справ. Практичне значення також полягає в тому, що висновки дослідження можуть бути використані для подальшої наукової розробки проблеми.

Матеріали даного дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі Одеської національної юридичної академії при проведенні лекційних та практичних занять з Загальної і Особливої частин кримінального права, а також спеціального курсу "Соціально-правові проблеми кримінальної відповідальності і форм її реалізації".

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації доповідались і обговорювались на науково-практичних конференціях: "Проблеми наказания и исполнения приговора" (м. Кемерово, 1992 р.); "Правовое регулирование государственного строительства в Украине и проблемы совершенствования законодательства" (м. Харків, 1992 р.); "Проблеми борьбы с преступностью в Украине" (м. Київ, 1992 р.); "Проблеми современной политики и пути ее осуществления" (м. Одеса, 1993 р.); "Проблеми совершенствования уголовно-исполнительного законодательства" (м. Рязань, 1993 р.), "Актуальні проблеми діяльності органів внутрішніх справ по попередженню, розкриттю та розслідуванню злочинів" (м. Одеса, 2000 р.), а також щорічних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Одеської національної юридичної академії.

Публікації. Основні положення і висновки, які сформульовані в дисертації, викладені автором в десяти наукових роботах: двох статтях у наукових журналах та двох статтях у збірниках наукових праць у фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України, а також у шести матеріалах і тезах конференцій.

Структура дисертації обумовлена її метою і поставленими завданнями. Вона складається з вступу, двох розділів, які містять шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 200 сторінок, список використаних джерел - 16 сторінок (208 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

Розділ перший "Поняття і види кримінальних правовідносин" складається з чотирьох підрозділів і присвячений аналізу і класифікації кримінальних правовідносин.

В **підрозділі 1.1.** "Співвідношення понять кримінальної відповідальності і кримінально-правових відносин" формулюються вихідні визначення цих кримінально-правових явищ.

Проаналізувавши основні концепції негативної відповідальності, автор приходиться до висновку, що вони являють собою спроби визначення цього поняття

або з точки зору форми (коли відповідальність ототожнюється з покаранням, державним засудженням винного, фактичним зазнаванням несприятливих наслідків, санкцією статті Особливої частини та ін.), або з точки зору змісту (коли відповідальність трактується як елемент або зміст кримінальних правовідносин в цілому). На думку дисертанта тут потрібен комплексний підхід, тобто визначення цього правового явища, що відображає єдність зовнішньої прояви і функціонального змісту.

За своєю формою негативна кримінальна відповідальність являє собою систему кримінально-правових заходів впливу, що передбачені кримінальним законом. Структурними елементами цієї системи виступають: 1) засудження без призначення покарання; 2) покарання; 3) умовне засудження з іспитовим строком; 4) відстрочка виконання вироку; 5) відстрочення виконання вироку військово-службовцеві або військовозобов'язаному у воєнний час; 6) відстрочка відбування покарання; 7) умовно-дострокове звільнення; 8) судимість.

Ототожнення негативної кримінальної відповідальності з певного роду обов'язком або зі змістом кримінальних правовідносин в цілому викликає критику й в іншому напрямку. Особа, що скоїла злочин, вступає в певний конфлікт з державою. Остання намагається захистити порушені інтереси. Таким чином, між ними виникають охоронні кримінальні правовідносини. Методологічно невірно розглядати права й обов'язки у відриві від їх реальних носіїв, а також абстрагуватися від того, на що вони спрямовані. У зв'язку з цим, дисертант робить висновок про те, що кримінальна відповідальність представляє собою кримінальні правовідносини.

Подібна ідея не є новою для науки кримінального права. Разом з тим, її логічне завершення призводить до ототожнення понять негативної кримінальної відповідальності і кримінальних правовідносин, чого, на думку вчених, які дотримуються цієї позиції, допустити не можна. Вихід із цього положення деякі з них вбачають у конструюванні особливих правовідносин відповідальності, які існують в рамках кримінальних правовідносин або відносин кримінальної відповідальності, діючих паралельно з ними, або кримінальна відповідальність розуміється як правовідносини, але її суть зводиться до змісту кримінальних правовідносин (до прав та обов'язків сторін). Дисертант наводить ряд аргументів, у відповідності до яких спроби розмежувати таким чином негативну кримінальну відповідальність і кримінальні правовідносини є штучними.

Вирішуючи проблему співвідношення негативної кримінальної відповідальності і кримінальних правовідносин багато авторів відзначали також, що останні ширші за обсягом і багатші за змістом ніж перша, що негативна кримінальна відповідальність містить в собі відносини "державна - злочинець", в той час як кримінально-правові відносини включають і відносини "державна - неосудний".

Кримінальна відповідальність виникає в силу певних юридичних фактів і має власну структуру. Підставою її виникнення є конкретні життєві обставини, що

передбачені кримінальним законом у якості злочинів. Без злочину немає негативної кримінальної відповідальності. Такі правовідносини чітко визначені в суб'єктному складі, об'єкті та мають притаманний тільки їм зміст. Але кримінальним законом передбачені й інші конкретні життєві обставини, з якими він пов'язує виникнення правовідносин, але за відсутності в них певних ознак вони не є злочинами, а отже не можуть породжувати кримінальну відповідальність. Так, скоєння суспільно небезпечних діянь неосудною особою або особою, що не досягла віку кримінальної відповідальності, також тягне виникнення кримінальних охоронних правовідносин. Проте очевидно, що в цих правовідносинах інші підстави виникнення, інші суб'єктний склад, зміст та об'єкт. Таким чином, дисертант робить висновок про наявність охоронних кримінальних правовідносин, які істотно відрізняються від кримінальної відповідальності, що, в свою чергу, обумовлює можливість їх визначення і класифікації.

Проблема співвідношення негативної кримінальної відповідальності і кримінальних правовідносин має право на існування лише у тому випадку, якщо негативна кримінальна відповідальність розглядається як вид кримінально-охоронних правовідносин. Такий підхід дозволяє зробити висновок, що негативна кримінальна відповідальність являє собою один із видів кримінальних охоронних правовідносин, реалізація якого можлива тільки у формах, які встановлені кримінальним законодавством. У такому розумінні кримінальної відповідальності увага акцентується на її змістовній стороні, що дозволяє розглядати цю правову категорію не тільки і не стільки в карному аспекті, скільки в аспекті поновлення порушеного об'єкту кримінально-правової охорони.

Початком виникнення негативної кримінальної відповідальності є момент скоєння злочину. Саме при його скоєнні формується коло прав та обов'язків, яке складає зміст цих правовідносин. Інше вирішення цього питання буде означати, що зміст кримінальних правовідносин формується не об'єктивно, а суб'єктивно судово-слідчими органами. Негативні наслідки такого підходу очевидні.

Автор вважає, що від реалізації негативної кримінальної відповідальності, що має місце після вступу обвинувального вироку суду в законну силу, слід відрізнити попередній їй порядок. Притягнення до кримінальної відповідальності, яке пов'язане з констатацією прав та обов'язків суб'єктів, правовідносин, що виникли, це є інститут кримінально процесуальний. Саме таке бачення вирішення проблеми, на думку автора, буде сприяти зниженню рівня необгрунтованого застосування в якості запобіжних заходів утримання під вартою.

Аналіз точок зору, які існують в кримінально-правовій теорії про поняття позитивної кримінальної відповідальності, приводить автора до висновку про те, що вони в основному запозичені із загальної теорії права та не відображають кримінально-правової специфіки. Відповідальність у кримінальному праві може існувати реально тільки як конкретні кримінальні правовідносини, що виникають у зв'язку зі скоєнням діянь, які мають кримінально-правове значення. Виходячи з

характеру даного виду відповідальності, в якості таких діянь можуть виступати правомірні, суспільно-корисні кримінально-правові вчинки (необхідна оборона, затримання злочинця, виправданий ризик і таке інше).

Дисертант висловлює думку на користь визнання в кримінальному праві України інституту позитивної відповідальності, розуміючи її як вид кримінальних заохочувальних правовідносин конкретного характеру, реалізація якого можлива тільки у формах, що встановлені кримінальним законодавством. Такий підхід до визначення позитивної кримінальної відповідальності має сприяти стимулюванню активної поведінки громадян по запобіганню або припиненню злочинів.

Підрозділ 1.2. "Охоронні кримінальні правовідносини" та **підрозділ 1.3.** "Заохочувальні кримінальні правовідносини" присвячені класифікації кримінальних правовідносин.

Основною проблемою, що виникає при визначенні кримінальних правовідносин, є питання про характер суспільних відносин, які регулюються кримінальним правом. З перших спроб дати визначення кримінальних правовідносин і до сучасних, вчені практично солідарні при вирішенні цього питання - кримінальне право регулює відносини "держава - злочинець". Це, напевно, обумовлено майже одноставним розумінням кримінального права як системи норм, що виконують виключно охоронну функцію, внаслідок чого предметом кримінального права є антисоціальні відносини, які виникають в результаті скоєння злочину.

Разом з тим, в теорії кримінального права все ж здійснювалися спроби по-іншому визначити предмет кримінально-правового регулювання. Вивчення цього питання велось за трьома напрямками: перший пов'язаний з виділенням крім охоронної й інших функцій кримінального права; другий - з дослідженням юридичних фактів, що породжують правовідносини не охоронного характеру; третій - із визначенням суті і виявленням специфіки заохочувальних кримінально-правових норм та їх дії на суспільні відносини. Не дивлячись на деяку різницю в підходах, висновки дослідників в основному співпадають: регулятивна і заохочувальна функції не виходять за рамки охоронної і виконують по відношенню до останньої обслуговуючу роль, а отже немає підстав для розширення предмету кримінально-правового регулювання; цілком можливе виділення юридичних фактів, що мають соціально-корисний характер і кримінально-правове значення, але по відношенню до кримінальних правовідносин вони є нейтральними; на основі заохочувальних норм дійсно можуть виникати позитивні посткримінальні правовідносини, проте існувати вони можуть тільки в рамках основних правовідносин - кримінальної відповідальності, покарання, судимості.

Але дисертант вважає, що правовим нормам, які утворюють самостійну галузь права, поряд з загальними, властиві і видові відмінності, у відповідності до яких всередині єдиної системи виділяються групи однорідних норм. Таким чином, кожній галузевій системі правових норм, поряд з єдністю, притаманна і

диференціація. Підстави такої диференціації не можуть знаходитися поза суспільними відносинами, які регулюються даною галуззю права. Виходячи із самої природи деяких заохочувальних кримінально-правових норм можна прийти до висновку, що в якості свого адресату вони передбачають не тільки позитивну посткримінальну поведінку суб'єкта, але й суспільно-корисну діяльність особи по попередженню шкоди об'єктам кримінально-правової охорони. У зв'язку з цим, автор обґрунтовує висновок про те, що відносини, які регулюються кримінально-правовими нормами, розпадаються на дві різні в соціально-ціннісному сприйнятті групи: відносини необхідні, позитивні, а тому й соціально-корисні, та негативні і в силу цього соціально шкідливі. Перші утворюють сферу правомірної кримінально-правової поведінки, другі - сферу протиправної поведінки. Отже, на думку автора, виходячи з характеру суспільних відносин, що є предметом кримінально-правового регулювання, правовідносини в кримінальному праві можна розділити на охоронні і заохочувальні.

Охоронні правовідносини за підставами виникнення та структурою дисертант пропонує класифікувати на три групи: 1) негативна кримінальна відповідальність; 2) кримінальні охоронні правовідносини, що породжуються суспільно-небезпечними діяннями. Підставою виникнення даної групи правовідносин є суспільно-небезпечні діяння неосудних або неповнолітніх (осіб у віці від 11 до 14 років), а в якості форми реалізації виступають тільки примусові заходи медичного або виховного характеру. Специфічним є і зміст даної групи правовідносин. Зокрема, неосудний є їх суб'єктом тільки відносно своїх прав, тому що пред'явлення до нього вимог про виконання тих чи інших обов'язків, виходячи із природи психічного захворювання, неможливе. Виділення цієї групи правовідносин як самостійної буде перешкоджати ототожненню правового стану неосудних або неповнолітніх зі злочинцями; 3) секундарні (від лат. *secundare* - вторинні, похідні) правовідносини. Вони мають місце при звільненні осіб від кримінальної відповідальності з передачею на поруки або із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 51 Кримінального кодексу України (далі КК)). Підставою виникнення даної групи правовідносин є фактичний склад - скоєння злочину і дії суду або прокурорсько-слідчих органів, що базуються на умовах застосування цих видів звільнення від кримінальної відповідальності. Цим вони відрізняються від відносин негативної кримінальної відповідальності. В той же час, вказані правовідносини похідні від злочину, який не являє собою великої суспільної небезпеки і відносин кримінальної відповідальності, припинених на стадії констатації прав та обов'язків, що дозволяє іменувати їх секундарними кримінально-охоронними правовідносинами. В літературі найбільше розповсюджена точка зору про те, що при передачі на поруки або застосуванні примусових заходів виховного характеру мова йде про "особливу" форму реалізації кримінальної відповідальності. Погоджуючись із тим, що ці заходи носять кримінально-правовий характер, все ж ототожнення їх з формами реалізації негативної кримінальної відповідальності неприпустиме, оскільки в законі мова

йде про звільнення від відповідальності.

Заохочувальні кримінальні правовідносини, на тих же підставах що й охоронні, також слід розділити на три групи: 1) змішані кримінальні правовідносини. Багато заохочувальних кримінально-правових норм в якості свого адресату передбачають позитивну постзлочинну поведінку суб'єкта. Державне заохочення може бути виражене тут у пом'якшенні покарання, виборі покарання, яке не пов'язане з ізоляцією від суспільства, умовно-достроковому звільненні, заміні покарання більш м'яким і т.д. Разом з тим, сумлінне виконання особою юридичних обов'язків, які виникають після скоєння нею злочину, не змінює характеру кримінальних правовідносин, що виникли, - негативної кримінальної відповідальності. Вони в цілому залишаються охоронними. Дисертант вважає, що тільки така постзлочинна поведінка особи може мати значення правоустановчого юридичного факту, яка настільки змінює зміст правовідносин, котрі першочергово виникли, що в результаті повністю змінюється їхній характер. Виникаючи спочатку як кримінальні охоронні правовідносини, вони в силу подібних підстав трансформуються в правовідносини заохочувальні. Така ситуація може мати місце у випадку добровільної відмови (ст. 18 КК) або її спеціальних видів (ст. 56 ч. 2, ст. 57 ч. 3, ст. 170 ч. 3, ст. 187^б ч. 5, ст. 222 ч. 2, ст. 229¹⁰ КК). Цю групу правовідносин, виходячи з особливостей підстав їх виникнення, можна іменувати змішаною. За визначенням автора вони являють собою правовий зв'язок між державою і особою, який виникає внаслідок скоєння останньою незакінченого злочину (суспільно небезпечного діяння) або діяння з формальним складом і наступної соціально-позитивної діяльності по попередженню шкоди суспільним відносинам (заслуги), що охороняються, спрямований на реалізацію заходів державного заохочення у формі усунення кримінально-правового обтяження охоронних правовідносин; 2) позитивна кримінальна відповідальність. В кримінально-правовій доктрині найбільше розповсюдженою є позиція про те, що всі обставини, які виключають злочинність діяння, можуть бути тільки суспільно-корисними. Погоджуючись з тим, що в даному випадку мова завжди йде про правомірні акти, автор зазначає, що за своєю природою дані вчинки неоднозначні. Тому, правомірна поведінка може характеризуватися як суспільно необхідна, корисна, в якій зацікавлені держава і суспільство (необхідна оборона, затримання злочинця, виправданий ризик) або як соціально допустима (дії під впливом фізичного чи психічного примусу, виконання наказу або розпорядження, крайня необхідність, що виключає вину). Підставою виникнення позитивної кримінальної відповідальності є правомірна поведінка, яка з точки зору об'єктивної сторони є суспільно корисною, схваленою і підтримуваною державою, а з точки зору суб'єктивної сторони – усвідомлена особою як така. Позитивна кримінальна відповідальність, на думку дисертанта, являє собою певний зв'язок між державою і суб'єктом суспільно корисної, необхідної поведінки по припиненню злочинних посягань (усуненню небезпеки

правоохоронним інтересам), що направлена на реалізацію заходів державного заохочення, якого особа має право вимагати, а держава повинна застосувати; 3) другий вид правомірної поведінки - соціально допустима, - об'єктивно не є суспільно-корисною, а з суб'єктивної сторони особа не тільки не усвідомлює її користі, але й часто розуміє суспільно небезпечний характер своїх дій. Така поведінка правомірна внаслідок того, що вона невинна і тягне за собою виникнення ще одного виду кримінальних заохочувальних правовідносин, які можна назвати концесуальними (від лат. concessus - дозволений, законний). Концесуальні правовідносини, на думку автора, являють собою певний зв'язок між державою й особою, що виникає внаслідок скоєння останньою соціально допустимого вчинку, який спрямований на усунення кримінально-правового обтяження охоронних правовідносин.

Підрозділ 1.4. "Об'єкт посягання і виникнення охоронних правовідносин" присвячений конкретизації предмету кримінально-правового регулювання.

У сучасній судово-слідчій практиці виникають складні ситуації, пов'язані із правильним вирішенням таких питань: чи можливе притягнення до кримінальної відповідальності та засудження осіб за шахрайство у випадках одержання ними винагороди за виконання замовлення на умисне вбивство за умови, що вони, не виконавши його, зникли; чи припустиме аналогічне вирішення цього питання у ситуації одержання особою, яка видає себе за посадову, матеріальних цінностей за виконання в інтересах того, хто їх передавав, будь-якої дії, якщо вона обіцянок не дотрималась; чи можливе позитивне вирішення зазначеного питання стосовно до кваліфікації діяння особи за ст. 148² КК у ситуаціях, коли джерело формування об'єкту оподаткування є незаконним (наприклад, він формується суб'єктом підприємницької діяльності за допомогою реалізації недоброякісної продукції, реалізації через фіктивні підприємства підпільної лікєро-горілчаної продукції й ін.). Перелік подібних питань можна було б продовжити, однак суть проблеми полягає у наступному: чи повинні підлягати кримінально-правовому захисту інтереси особи, що у свою чергу переслідує злочинні цілі і чи завжди відносини, що виникають у результаті тих або інших незаконних дій, входять до предмету кримінально-правового регулювання.

У науці кримінального права єдності в розумінні цієї проблеми немає. Пошук шляхів її вирішення йде переважно у межах вчення про об'єктивну сторону. Дисертант вважає, що правильне вирішення зазначеної вище проблеми знаходиться в межах вчення про об'єкт злочину. У кримінально-правовій теорії переважає точка зору, згідно з якою об'єкт злочину – це суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом. При цьому вони являють собою такий порядок взаємозв'язку, взаємодії суб'єктів по задоволенню їхніх потреб та вирішенню суперечливих інтересів, який на тому або іншому етапі розвитку держави та суспільства сприяє вирішенню поставлених перед ними завдань. Тому, природно, в існуванні і всілякій підтримці таких відношень останні зацікавлені. У

противагу їм у результаті вчинення злочину (суспільно небезпечного діяння) виникають відносини, що суперечать зазначеному вище порядку, а тому їх називають “антигромадськими” або “антисоціальними”. Зрозуміло, об'єктом кримінально-правової охорони вони бути не можуть, але входять до предмету кримінально-правового регулювання. Суть охоронної функції кримінального права при цьому в сучасних умовах зводиться до відновлення порушеного об'єкту. Це перший тип антисоціальних відносин. Другий – являє собою або злочинне погодження між правопорушниками, або має місце в ситуаціях, коли дії особи спрямовані на інші антигромадські відносини, що вже існують окремо від її волі або вона своїми діями сприяє їхньому становленню. Такі відносини не тільки не охороняються кримінальним законом, але й не повинні входити до предмету кримінально-правового регулювання. У протилежному випадку стає незрозумілим соціальне призначення та взагалі втрачається будь який сенс кримінально-правових приписів.

Так, притягуючи особу, що одержала винагороду за виконання замовлення на вбивство і не виконала його та особу, яка не є посадовою і видає себе за неї, одержуючи при цьому матеріальні цінності за виконання будь-яких дій в інтересах того, хто їх передав, що цих дій не здійснила, до кримінальної відповідальності за шахрайство, ми фактично беремо під охорону антисоціальні відносини (у даному випадку мова йде про злочинну угоду між правопорушниками). Ураховуючи особливості охоронної функції, порушені таким чином антисоціальні відносини повинні бути відновлені, один з учасників угоди повинен бути визнаний потерпілим із усіма правовими наслідками, що випливають звідси. Таким чином виходить, що держава і суспільство зацікавлені в тому, щоб замовлені вбивства виконувались належним чином, а громадяни зверталися за вирішенням питань за допомогою хабара до певних посадових осіб.

Об'єктом господарських злочинів є нормальна, тобто така, що відповідає законодавству, господарська діяльність. Займаючись реалізацією недоброякісної, підпільної (шляхом створення фіктивного підприємства) лікєро-горілочної продукції і т.д. суб'єкт сам формує антисоціальні відносини (така господарська діяльність не є нормальною), на які спрямовані його наступні дії по ухиленню від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів. Стягнення тут податків буде означати визнання нормальною будь-яку діяльність, у тому числі і по продажу, скажімо, людських органів. Основне завдання буде зводитися до справного стягнення платежів у бюджет.

Таким чином, дисертант прийшов до висновку про те, що питання про віднесення тих чи інших антисоціальних відносин до сфери кримінально-правового регулювання може бути правильно вирішене тільки на основі аналізу об'єкту злочинного посягання. Практичне значення отриманих висновків полягає в тому, що правоохоронні та судові органи будуть мати більш точні критерії розмежування злочинної і незлочинної поведінки, що дозволить уніфікувати правозастосовчу практику.

Розділ другий "Форми реалізації кримінальних правовідносин, їх система і класифікація" присвячений системному аналізу різних способів здійснення прав та виконання обов'язків суб'єктами кримінальних правовідносин.

У **підрозділі 2.1.** "Реалізація охоронних правовідносин, її поняття і форми" розглядаються проблеми реалізації кримінально-охоронних правовідносин. Питання про поняття реалізації охоронних правовідносин у кримінально-правовій літературі радянського і пострадянського періоду або взагалі не ставилося, або лише робилися спроби визначити деякі аспекти такої, але тільки стосовно одного з видів - негативної кримінальної відповідальності. Суть різноманітних підходів при визначенні цього поняття так чи інакше зводилася до застосування органами держави передбачених законом заходів. Така позиція надмірно акцентує увагу на карній стороні цього процесу, безвідносно функціонального змісту інституту відповідальності в кримінальному праві. У зв'язку з цим автором запропоноване наступне визначення: реалізація кримінальних охоронних правовідносин – це поновлення порушеного об'єкту кримінально-правової охорони шляхом фактичного здійснення тих прав і виконання тих обов'язків, які формуються у суб'єктів в результаті скоєння діяння, у формі, передбаченій кримінальним законом, яку визначає повне встановлення обсягів змісту правовідносин, що виникли. Акцентування уваги на змістовній стороні негативної кримінальної відповідальності повністю відповідає останнім новелам, що знайшли відображення в проекті нового Кримінального кодексу України. Так, якщо правовідносини негативної кримінальної відповідальності внаслідок діяльного каяття або примирення з потерпілим вичерпують свій зміст, реалізація його в примусовій формі стає необґрунтованою і такі особи повинні бути звільнені від кримінальної відповідальності.

Далі дисертант відмічає, що різні форми реалізації негативної кримінальної відповідальності ніколи не аналізувалися в кримінально-правовій літературі на системному рівні, хоча їх сукупність характеризується низкою властивостей, які дозволяють розглядати її саме як систему. Автор приходить до висновку, що систему форм реалізації негативної кримінальної відповідальності слід визначити як встановлену кримінальним законом остаточну множинність різних способів здійснення прав та виконання обов'язків правовідносин, що виникли, які взаємопов'язані і взаємодіють один з одним, а також об'єднані спільністю поставлених законодавцем перед ними завдань.

Системний аналіз форм реалізації негативної кримінальної відповідальності дозволяє: розглядати способи її здійснення з точки зору їх взаємозв'язку і взаємодії; забезпечувати плавний перехід від однієї форми до іншої; ввести в кримінальне законодавство новий інститут - звільнення від покарання з притягненням до суспільно-корисних робіт, який може стати ефективним засобом боротьби зі злочинами невеликої або середньої тяжкості, а також, в певній мірі, вирішити проблему надмірного "таврування" суспільства кримінальним законом. Для забезпечення системних взаємозв'язків між різними формами реалізації

негативної кримінальної відповідальності автор пропонує внести зміни до статей 45, 46, 46?, 46I, 52, 55 ?К України.

Вирішенню цієї ж проблеми сприяє і запропонована автором класифікація форм реалізації кримінальної відповідальності по: 1) правовому аспекту. На цій підставі форми реалізації кримінальної відповідальності треба поділити на такі, що пов'язані із застосуванням покарання і такі, що не пов'язані із застосуванням такого; 2) юридичному змісту. За юридичним змістом способи реалізації кримінальної відповідальності можна класифікувати на дві групи: пов'язані з виправно-трудоим впливом на засуджених і не пов'язані з таким; 3) спрямованості встановлюваних правообмежень. За цим критерієм форми реалізації кримінальної відповідальності також слід поділити на два види. Перший складають заходи, обсяг правообмежень яких переслідує мету виправлення особи, але які при цьому не спрямовані на стимулювання її особистої позитивної активності в цьому процесі. Ці заходи застосовуються у тих випадках, коли особиста характеристика винного, ступінь його соціальної запущеності і характер скоєного дозволяють стверджувати, що роль самого засудженого в процесі особистого виправлення буде пасивною. До них належать вся система кримінальних покарань і судимість. Обсяг правообмежень, що характерні для другого виду заходів, направлений головним чином на стимулювання особистої позитивної активності засудженого в процесі його виправлення. Ці заходи надають злочинцю шанс довести своє виправлення, у зв'язку з чим він може претендувати на заохочення у вигляді заміни більш жорсткої форми реалізації кримінальної відповідальності на менш жорстку або повне припинення реалізації кримінальної відповідальності. Цю групу заходів складають: засудження без призначення покарання в зв'язку з тим, що на час розгляду справи в суді особу не можна вважати суспільно небезпечною, звільнення від покарання з притягненням до суспільно-корисних робіт, умовне звільнення від відбування покарання, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, дострокове зняття судимості, заміна покарання більш м'яким. Тут варто виділити перспективне стимулювання, коли держава дає злочинцю шанс довести своє виправлення (звільнення від покарання з притягненням до суспільно-корисних робіт, інститути умовного звільнення від відбування покарання) і ретроспективне стимулювання, що має місце тоді, коли злочинець вже довів своє виправлення (засудження без призначення покарання, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання усіх видів, заміна покарання більш м'яким, дострокове зняття судимості).

У **підрозділі 2.2.** "Реалізація заохочувальних правовідносин, її поняття і форми" розглядаються проблеми реалізації кримінально-заохочувальних правовідносин. Питання про поняття реалізації заохочувальних правовідносин у кримінально-правовій доктрині не ставилося. При визначенні цього поняття автор виходить із наступних положень: а) позитивна кримінальна відповідальність і концесуальні правовідносини є кримінальними правовідносинами конкретного характеру. А тому підстави їх виникнення та форми реалізації не можуть

знаходитися за межами кримінального права; б) специфічною особливістю заохочувальних кримінальних правовідносин є те, що вони можуть реалізуватися не в одній, а тільки в двох формах - спеціальній й універсальній. Необхідна оборона, затримання злочинця, добровільна відмова від доведення злочину до кінця, виконання обов'язкового наказу і т.д. - вчинки функціональні, тому що вони являють собою цілеспрямовану діяльність по досягненню певного результату - запобігання шкоди об'єктам кримінально-правової охорони. Таке запобігання можливе тільки в цих спеціальних формах, що характерні для того або іншого виду заохочувальних кримінальних правовідносин. У зв'язку з цим, заохочувальні правовідносини на відміну від відносин охоронних, виникають і реалізуються у тій чи іншій спеціальній формі одночасно. При цьому ніякого правозастосовчого акту не вимагається. Після констатації державними органами правомірності поведінки особи, винесення відповідного правозастосовчого акту (постанови про відмову в порушенні кримінальної справи або її припинення, виправдувального вироку) і вступу його в силу будь-які кримінальні заохочувальні правовідносини реалізуються ще й в універсальній формі - кримінально-правовому заохоченні, що і свідчить про момент його закінчення. Між вказаними двома формами існує зв'язок взаємовиключення. Так, якщо шкода об'єктам кримінально-правової охорони була відвернута не через правомірний вчинок, а шляхом скоєння злочину (перевищення меж необхідної оборони або заходів по затриманню злочинця, відмова від доведення злочину до кінця не була добровільною і т.д.), кримінально-правове заохочення виключене. Якщо ж мав місце правомірний вчинок, а уповноважені органи держави винесли правозастосовчі акти, що характерні для охоронних правовідносин, вони повинні бути скасовані; в) правомірний вчинок охоплює різні акти поведінки, які відрізняються один від одного за соціальним значенням, правовою формою, внутрішнім змістом. Тому обсяг державного заохочення залежить від виду вчинку. Отже, на думку дисертанта, реалізація кримінальних заохочувальних правовідносин - це запобігання шкоди об'єктам кримінально-правової охорони шляхом скоєння правомірного вчинку в передбаченій кримінальним законом спеціальній формі з обов'язковим державним кримінально-правовим заохоченням суб'єкта такої поведінки, обсяги якого визначає вид заохочувальних правовідносин, що виникли.

Далі дисертант зазначає, що форми реалізації заохочувальних кримінальних правовідносин також повинні аналізуватися з точки зору системного підходу. Система форм реалізації заохочувальних кримінальних правовідносин визначається як встановлена кримінальним законом остаточна множинність різних способів запобігання шкоди об'єктам кримінально-правової охорони, які взаємопов'язані один з одним і характеризуються єдністю законодавчих цілей. Така система містить в собі три підсистеми: 1) форм реалізації позитивної кримінальної відповідальності; 2) форм реалізації концесуальних кримінальних правовідносин; 3) форм реалізації змішаних кримінальних правовідносин. Вказані

способи зв'язку між елементами змісту в різних заохочувальних правовідносинах взаємозалежні та взаємодіють всередині системи, і між ними не може існувати неперехідної грані, оскільки в рамках будь-якої соціальної системи носієм соціальної системної якості виступає людина. Здобувач наводить низку додаткових аргументів, що піддають сумніву розповсюджену останнім часом в літературі позицію, у відповідності до якої спеціальні суб'єкти (працівники міліції, військовослужбовці та ін.) позбавляються права на необхідну оборону, затримання злочинця і т.д. На підставі системного підходу, автор приходять до висновку про необхідність внесення в діюче кримінальне законодавство змін, що стосуються інституту необхідної оборони, затримання злочинця, крайньої необхідності.

Визнання за інститутами необхідної оборони, затримання злочинця і деякими іншими статусу форм реалізації позитивної кримінальної відповідальності буде сприяти розширенню обсягу суб'єктивних прав особи, що, в свою чергу, можна розглядати в якості достатньо серйозного превентивного фактору в справі боротьби зі злочинністю.

Необхідним є і введення в чинне кримінальне законодавство нових форм реалізації змішаних правовідносин, з розташуванням їх в якості окремої частини або примітки, до ст. 123? (захоплення злочинців), ст. 124? (торгівля людьми), ст. 148² (ухилення від сплати податків, зборів і інших обов'язкових платежів), ст. 229²⁰ (незаконне виготовлення, придбання, зберігання, перевезення або пересилка прекурсорів), ст. 56? (дії, направлені на насильницьку зміну або повалення конституційного ладу або на захват державної влади) КК.

ВИСНОВКИ

У висновках викладені основні теоретичні підсумкові положення і практичні рекомендації, які логічно витікають із результатів дисертаційного дослідження, а також пропозиції щодо удосконалення кримінального законодавства:

1) в спеціальній статті Кримінального кодексу закріпити інститут звільнення від покарання з притягненням до суспільно-корисних робіт. Автор пропонує наступну редакцію даної статті:

Звільнення від покарання з притягненням до суспільно-корисних робіт

Якщо суд при розгляді справи про злочин невеликої або середньої тяжкості, враховуючи особу винного та інші обставини скоєного приїде до переконання про можливість виправлення винного без застосування покарання, він може ухвалити про звільнення його від покарання з притягненням до суспільно-корисних робіт.

Суспільно-корисні роботи виконуються безоплатно, відбуваються у вільний від основної роботи час та встановлюються на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин з відбуванням не більш як чотири години на день. Види суспільно-корисних робіт визначаються органами місцевого самоврядування,

контроль за їх виконанням здійснюють органи внутрішніх справ за місцем проживання засудженого.

Звільнення від покарання з притягненням до суспільно-корисних робіт не застосовується до вагітних жінок, жінок, яких звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, родами і до досягнення дитиною трирічного віку та непрацездатних.

Засуджений, який виконав суспільно-корисні роботи, по скінченні їх строку звільняється судом від покарання. В разі злісного ухилення особи від виконання суспільно-корисних робіт, суд за поданням органу, який здійснює контроль за поведінкою засудженого, може їх скасувати та призначити їй покарання.

У разі вчинення засудженим у період строку суспільно-корисних робіт нового умисного злочину, звільнення від покарання, яке передбачене цією статтею, скасовується. У цьому випадку суд призначає винному покарання та остаточно визначає його за кількома вироками.

У разі вчинення засудженим у період строку суспільно-корисних робіт нового злочину з необережності, суд з урахуванням характеру і ступеню суспільної небезпеки вчиненого злочину та відношення винного до виконання суспільно-корисних робіт, може залишити звільнення від покарання, яке передбачене цією статтею або пом'якшити покарання, що призначається;

2) інститути умовного засудження, відстрочки виконання вироку, відстрочки відбування покарання доповнити положенням у відповідності до якого строк, на протязі якого засуджений належним чином виконував покладені на нього обов'язки, може бути зарахований судом в строк відбування покарання у випадку їх скасування;

3) інститут умовно-дострокового звільнення доповнити положенням про те, що на осіб, які умовно-достроково звільнюються, суд може покласти певні правові обов'язки;

4) доповнити ч. 1 ст. 15 КК наступним положенням: "право на необхідну оборону мають в рівній мірі всі особи незалежно від їх професійної або іншої спеціальної підготовки та службового стану";

5) доповнити ст. 16 КК частиною другою наступного змісту: "перевищенням меж крайньої необхідності визнається умисне заподіяння правоохоронюваними інтересами спричинення шкоди, що явно не відповідає характеру і ступеню небезпеки і обставинам, за яких небезпека усувалася, коли вказаним інтересам була спричинена шкода, рівноважна або більш значна, ніж відвернена". Крім того, ст. 16 КК доцільно доповнити частиною третьою наступного змісту: "діяння, скоєне з метою усунення наявної, інакше невідвернутої небезпеки для життя, здоров'я або свободи даної особи, а також інших громадян, є невинним. Це положення не застосовується в тому випадку, якщо особа сама створила таку небезпеку";

6) доповнити Закон України "Про міліцію", передбачивши, що на діяльність працівників міліції розповсюджується положення про необхідну оборону і крайню необхідність, що встановлені законодавством.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Чугуников И.И. Уголовно-правовые отношения: проблема классификации // Актуальные проблемы государства и права: Сб. науч. тр. – Одесса, 1997. – Вып.4. – С. 275-282.
2. Чугуников І.І. Об'єкт злочину та виникнення правовідносин негативної кримінальної відповідальності // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. - Одеса, 2000. - № 2. - С. 36-39.
3. Чугуников І.І. До питання про предмет кримінально-правового регулювання // Вісник Верховного Суду України. - Київ, 2000. - № 6. - С.45-48.
4. Чугуников И.И. Гуманизация уголовной политики и проблемы совершенствования системы форм реализации уголовной ответственности // Актуальные проблемы государства и права: Сб. науч. тр. – Одесса, 2000. - Вып. 7. – С. 265-273.
5. Чугуников И.И. Теоретические проблемы классификации форм реализации уголовной ответственности // Проблемы наказания и исполнения приговора в уголовном, уголовно-исполнительном и уголовно-процессуальном законодательстве: Материалы научной конференции. – Кемерово, 1992. – С. 17-19.
6. Чугуников И.И. Понятие реализации уголовной ответственности // Правовое регулирование государственного строительства в Украине и проблемы совершенствования законодательства: Тезисы докладов и научных сообщений. – Харьков, 1992. – С. 75-77.

АНОТАЦІЯ

Чугуников І.І. Правовідносини та форми їх реалізації у кримінальному праві України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 - кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. - Одеська національна юридична академія, Одеса, 2001.

Дисертація містить комплекс теоретичних та практичних питань, присвячених проблемі кримінальних правовідносин.

На підставі критичного аналізу юридичної літератури дисертант визначає поняття негативної і позитивної кримінальної відповідальності, як видів охоронних та заохочувальних кримінальних правовідносин, а також робить спробу виділити інші види охоронних і заохочувальних правовідносин у кримінальному праві України.

В роботі уточнюється поняття предмету кримінально-правового регулювання,

а також обґрунтовується необхідність аналізу форм реалізації кримінальних правовідносин на якісно новому, системному рівні, що дозволило автору запропонувати низку пропозицій щодо удосконалення кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності.

Ключові слова: предмет кримінально-правового регулювання, кримінальна відповідальність, кримінальні правовідносини, форми реалізації кримінальних правовідносин.

Чугуников И.И. Правоотношения и формы их реализации в уголовном праве Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2001.

Диссертация содержит комплекс вопросов теоретического и практического характера, посвященных проблеме уголовно-правовых отношений.

При разрешении проблемы соотношения понятий уголовной ответственности и уголовно-правовых отношений в работе сделан вывод о том, что негативная уголовная ответственность представляет собой один из видов уголовных охранительных правоотношений, реализация которого возможна только в формах, установленных уголовным законодательством. Приводится ряд дополнительных аргументов в пользу признания началом возникновения негативной уголовной ответственности момента совершения преступления. Именно при его совершении формируется круг прав и обязанностей субъектов, который составляет содержание этого правоотношения. Иной подход будет означать, что содержание уголовного правоотношения формируется не объективно, а субъективно судебными органами. Его негативные последствия очевидны.

В диссертации отмечается, что от реализации негативной уголовной ответственности, имеющей место после вступления обвинительного приговора суда в законную силу, необходимо отличать предшествующий ей порядок. Привлечение к уголовной ответственности, связанное с констатацией прав и обязанностей субъектов возникшего правоотношения, институт уголовно-процессуальный. Такая постановка вопроса, по мнению автора, будет способствовать снижению уровня необоснованного применения в качестве меры пресечения содержания под стражей.

Анализ имеющихся в уголовно-правовой теории точек зрения о понятии позитивной уголовной ответственности приводит автора к выводу о том, что они в основном заимствованы из общей теории права и не отражают уголовно-правовой специфики. Ответственность в уголовном праве может существовать реально лишь как конкретное уголовное правоотношение, возникающее в связи с совершением деяний, имеющих уголовно-правовое значение. Диссертант высказывается в пользу признания в уголовном праве Украины института

позитивной ответственности, понимая ее как вид уголовных поощрительных правоотношений, реализация которого возможна только в формах, установленных уголовным законодательством. Такое понимание этого правового явления будет способствовать стимулированию активного поведения граждан по предотвращению и пресечению преступных посягательств.

Исходя из характера общественных отношений, являющихся предметом уголовно-правового регулирования, правоотношения в уголовном праве предложено классифицировать на охранительные и поощрительные. В свою очередь охранительные правоотношения, по основаниям возникновения и структуре, подразделяются на: 1) негативную уголовную ответственность; 2) уголовные охранительные правоотношения, порождаемые общественно опасными деяниями невменяемых либо малолетних (лиц в возрасте от 11 до 14 лет); 3) вторичные (вторичные, производные) уголовные охранительные правоотношения. Поощрительные правоотношения, по тем же основаниям, делятся на: 1) смешанные уголовные правоотношения; 2) позитивную уголовную ответственность; 3) концессиальные (дозволенные, законные) уголовные правоотношения.

Уточняется понятие предмета уголовно-правового регулирования. В частности, делается вывод о том, что антисоциальные отношения, представляющие собой преступное соглашение сторон либо отношения, связанные с посягательством на ненадлежащий объект, не только не охраняются уголовным правом, но и не должны входить в предмет уголовно-правового регулирования.

Предпринята попытка анализа форм реализации как охранительных, так и поощрительных уголовных правоотношений на качественно новом, системном уровне, что позволило автору сформулировать ряд предложений, направленных на совершенствование уголовного законодательства и правоприменительной деятельности.

Ключевые слова: предмет уголовно-правового регулирования, уголовная ответственность, уголовные правоотношения, формы реализации уголовных правоотношений.

I. Chugunikov. The legal relationships and the forms of their realisation in Ukrainian criminal law. - Manuscript.

The candidate dissertation on law on specialisation 12.00.08 – criminal law and criminology; executive law. – Odessa National Law Academy, Odessa, 2001.

The dissertation contains a complex of theoretical and practical problems, dedicated to the legal relationships' matters.

On the basis of critical analysis of juridical literature the author both defines a notion of the negative and positive criminal liability as forms of the protective and incentive criminal relationships and makes an attempt to detach the other forms of the protective and incentive criminal relationships in Ukrainian criminal law.

In this work is specified the idea of the subject of criminal regulation and substantiated a necessity in analysing the forms of the realisation of the criminal relationships on the new system level, which allows the author to introduce a number of motions, directed to the improvement of the criminal legislation and the administrative activity.

Key words: the subject of criminal regulation, criminal liability, criminal relationships, forms of realisation of criminal relationships.